

Güz 2019, Yıl: 4, Sayı: 8, ss. 125-134

Doi Number: 10.32579/mecmua.601399

Kitap İncelemesi / Book Review

Yayın Süreci / Publication Process

Yükleme Tarihi: 04.08.2019 / Kabul Tarihi: 16.08.2019

Ulaş BİNGÖL *

BİR KAVRAM ve BİR EDEBÎ TÜR: İRONİ ve ROMAN

A CONCEPT AND A LITERARY GENRE: IRONY AND NOVEL

***İroni ve Roman, Postmodern Türk Romanında İroninin Serüveni* Adlı Kitap Üzerine**

Türk edebiyatında eleştiri türünün istenen düzeyde bir niteliğe henüz ulaşamadığı alanda çalışma yapan hemen hemen bütün seçkin kişilerin ortak görüşüdür. Özellikle üniversitelerin ilgili bölümlerinde edebiyat araştırmalarının derinlikten yoksun olduğu; çoğu çalışmanın tekrara düştüğü, bir tez ileri sürmekten ziyade malzeme derleme uğraşında olduğu sık sık eleştirilerek dile getirilmektedir. Böyle bir vaziyetin meydana gelmesinde muhtelif nedenlerin etkili olduğunu söylemek mümkün olmakla birlikte özellikle edebiyat araştırmacılarının; felsefeden uzak durmaları, arşiv incelemelerine girmemeleri, tez ileri sürmek yerine kabul görme düşüncesiyle hareket etmeleri belirleyici olmuştur, denilebilir.

Nitelikli bir edebiyat incelemesinin ortaya konulmasında, edebiyat eleştirisi terimlerine hâkim olmanın ayrıca önemli olduğunu belirtmek gerekir. Edebiyat araştırmacısı, incelemede bulunurken ve tespitlerini yorumlarken terimlere ihtiyaç duyar. Her alanda olduğu gibi edebiyat eleştirisinde de terimler farklı disiplinlerle etkileşim halinde tarihsel bir süreç içerisinde gelişmişlerdir. Bu bağlamda terimlerin beslendikleri felsefeyi ve zamansal dönüşümü iyi bilmek, yorumlama edimine ciddi manada katkılar sunacaktır. Fakat her edebiyat eleştiri terimini kolayca kavramayı sağlayacak bir kaynağın bulunmaması ve bazı edebiyat eleştiri terimleri hakkında

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ulasedebiyat@gmail.com

fikir birliğinin olmaması, edebiyat araştırmacısının karşılaşacağı en büyük zorluklardan biri olarak kabul edilebilir. Söz gelimi *imgelem*, *imaj*, *üslup*, *edebî değer*, *yazınsallık*, *metafor* gibi terimler hakkında herkesin hemfikir olduğu bir tanımda bulunmanın imkanı olmamakla birlikte bu terimleri etraflıca inceleyen sözlükler de mevcut değildir. İroni de tıpkı *metafor* ve *imge* gibi sınırları tam netleştiril[e]meyen, tanımlamada güçlük çekilen terimlerden biridir. Türkçede şüphesiz ironi konusunda yayınlanan birtakım eserlere rastlamak mümkündür. Fakat bunların sayısı fazla olmamak birlikte ironiye yeterince ve her okuyucunun anlayacağı düzeyde açıklama getir[e]memektedirler. Hal böyle olunca edebiyat araştırmacılarının ironi hakkında kaleme aldıkları çalışmalarında birtakım muğlaklıklar meydana gelmektedir.

İroninin; *parodi*, *satir*, *burlesque*, *alegori*, *taşlama*, *hiciv* gibi kavramlarla olan yakın teması ve çoğu zaman bu kavramlarla karıştırılması, ironi konusuna yoğunlaşan akademik çalışmalarda birtakım kafa karışıklıklarının yaşanmasına yol açmaktadır. Dr. Abdülhakim Tuğluk'un 2019'da Efe Akademi Yayınları tarafından yayınlanan *İroni ve Roman* başlıklı ve *Postmodern Türk Romanında İroninin Serüveni* alt başlıklı kitabı hem ironi kavramına açıklık getirmesi hem de postmodern tarzda yazan Türk romancıların eserlerinde ironinin hangi biçimlerde kullanıldığına ve hangi türlerine başvurulduğuna odaklanması açısından dikkat çekicidir.

Dr. Abdülhakim Tuğluk'un çalışmasını incelemeyen önce ironi kavramı üzerinde durmakta fayda var. İroni, Tuğluk'un da ifade ettiği gibi "zevкли olduğu kadar tehlikeli de bir sahadır." Peki, ironinin tehlikeli bir saha olmasının nedeni nedir? Her şeyden önce ironinin birçok söz sanatıyla ilişkilendirebilmenin ve ironiye atfedilen niteliklerin başka kavramlara da atfetmenin mümkün olması ironiyi tehlikeli bir kavrama dönüştürür. İşte bundan dolayı ironinin tanımlarına dikkat etmek gerekir. Söz gelimi TDK *Türkçe Sözlük*'te Fransızcadan Türkçeye geçen ironi ifadesinin iki anlamı şöyle sıralanmıştır: "1. Gülmece, 2. Söylenen sözün tersini kastederek kişiyle veya olayla alay etme" (TDK, 2005: 980). Bu tanım, ironiyi kolaylıkla komedi ve tevriye, kinaye, istihzâ gibi söz sanatlarıyla karıştırmamıza neden olduğu için açıklayıcı değildir. Turan Karataş'ın *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*'nde de şöyle tanımlamıştır: "İnce Alay. Bir düşünce veya duygu, öyle söylenir ki, okur, tam tersinin kastedildiğini anlar" (2007: 238). Ömer Faruk Akgün ise ironiyi şöyle anlamlandırmaya çalışmıştır: "Söylenen şeyle kastedilen şey ya da görünürde olan veya beklenen şeyle gerçekte olan şey arasındaki zıtlık, uyumsuzluk demektir" (2018: 231).

Türkçe yazılan kaynaklarda ironi hakkında görülen belirsizliği yabancı dilde yazılan kaynaklarda da görmek mümkündür. Söz gelimi M. H. Abrams, *A Glossary of Literary Terms*'de ironinin kökeninin Antik Yunan komedilerindeki *ieron* sözcüğüne dayandığını ifade ettikten sonra modern eleştirmenlerin ironi kavramını, tarihsel kökenine uygun bir biçimde karşılıklandırmadan, bütünüyle retorik ve artistik bir etki bırakmak amacıyla gerçekte olanı gizleyerek, başka türlü göstermek manasında kullanıldığını belirtir (1999:135). Edward Quinn, *A Dictionary of Literary and Thematic Terms*'de ironinin farklı referansları olduğunu ve edebiyat incelemelerinde üç genel kullanımından söz edilebileceğini yazar: 1. Retorik ve edebî bir araç, 2. Edebî bir mod, 3. Yaşamın kendisini algılamanın bir yolu. Quinn'in açıklamasına göre retorik ve edebî açıdan ironi söylenenin dışında bir şeyi ima etme tekniğidir. Quinn, modern zamanlarda ironinin giderek daha fazla edebiyatta yer

edindiğini ve buna bağlı olarak edebiyat eleştirisinin ironi üzerine yoğunlaştığını anlatır (2006: 222).

Çoğu edebiyat terimleri sözlüğü, ironi terimine açıklık getirmek yerine kelimenin kökenine ve tarihsel gelişimine odaklanmayı tercih eder. J. A. Cuddon'un *A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory* adlı çalışmasında, ironinin Yunanca *gizleme, duyguları saklama (dissimulation)* anlamına geldiğini ifade eder. Ona göre *ironi* sözcüğü ilk defa Platon'un *Devlet*'inde gizliden insanları ayartma, aldatma manasında kullanılmıştır. Platon'un diyaloglarında Sokrates, hakikatle yüzleştirebilme adına duygularını gizleyerek, hiçbir şeyden haberi yokmuş gibi saf ve bilgisiz görünerek insanları etkisi altına almak ister. Roma retorğinde bir sözün aksinin kast edilmesi manasında kullanılmıştır. Zaman içerisinde farklı ironi türleri ortaya çıkmasına rağmen, ironinin romantizm ile birlikte edebiyatta ciddi bir ivme kazandığı görülür. Cuddon'un düşüncesi uyarınca son zamanlarda sıkça dile getirilen postmodern ironi üst kurmacayla ilişkilidir ve öz-farkındalığı tanımlamak için kullanılır. Metnin yazar tarafından üretildiğinin okuyucuya hissedilmesi, karakterlerinin birer kurgu olduğunun belli ettirilmesi ve metnin diğer metinlerin yeniden yazımının olduğunun anlatılmaya çalışılması, postmodern ironinin nitelikleri arasındadır (2013: 371-373).

Cuddon, her ne kadar ironinin tarihsel gelişimi, türleri hakkında açıklayıcı bilgiler verse de onun diğer söz sanatlarından ayrılan yönlerini, onlarla kesiştiği noktaları ele almamıştır. Cuddon'un açıklamalarının daha azını Andrew Bennett ve Nicholas Royle'in *An Introduction to Literature, Criticism and Theory* adlı çalışmasında görmek mümkündür. Bu çalışmada kitabın sonuna sık sık kullanılan edebiyat eleştirileri terimleri bulunmaktadır fakat ironi ile ilgili sadece üç satırlık bir açıklama yapılmış ihtiyacı duyulmuştur. Buradaki açıklamaya göre ironi; sözcük ile anlamı, olay ile sonuç, görünüş ile gerçeklik arasındaki çelişkiyi ifade eden basitçe söylenenden başka bir şeyi kastetme manasına gelir (2004: 293). Bu türden bir açıklama ironinin anlamını verse bile işleyişi hakkında oldukça az bir malumat sunmaktadır. Benzer bir duruma, Julian Wolfreys (ve diğ.) hazırladığı *Key Concepts in Literary Theory*'de de rastlamak mümkündür. Bu eserde ironi, görünüş ve gerçeklik arasındaki çelişki, uyumsuzluk, tutarsızlık olarak tanımlanmıştır. Ayrıca ironinin ancak olaylar, durumlar ve edebî eserin yapısal birleşenler göz önünde bulundurulduğunda anlaşılabilmesi vurgulanmıştır (2006: 58).

Yukarıda bazı eserlerde ironi ile ilgili yapılan tanımların kısmen birbirinin tekrarı niteliğinde olduğunu ve ironiyle sürekli karıştırılan kavramların ironiden farkına değinilmediğini gördük. Esasında daha birçok çalışmada benzer durumlarla karşılaşmaktadır. Dr. Abdulhakim Tuğluk'un çalışmasının önemi tam da bu noktada kendini belli ettirir. Dr. Tuğluk, her şeyden önce kavramın edebî üretimde oynadığı role dikkat çekerek mevzunun önemini vurgular. Edebiyatın günlük dilden sapmaya işaret ettiği fikrine dikkat çeker. "Edebiyatın günlük dilden sistematik olarak sapmasını sağlayan en önemli vasıtalar söylem değişmeceleridir. İroni, bu değişmecelerden en dikkat çekenlerden biridir. Gösterilenin aksine bir manaya işaret etmede başı çeken bir ifade tarzının adı olan ironi dil ve düşünce birlikteliğini esas alan bir tür söylem tercihi ve bir taarruzdur." (s. 2).

Kitap temelde iki bölümde oluşur: 1. *İroni Üzerine*, 2. *Postmodern Türk Romanında İroni*. Ayrıca *Giriş* ve *Sonuç* bölümleri de kitapta yer almaktadır. Dr. Tuğluk, ironi

kavramının tanımı ve diğer birçok kavram ile olan yakın temasından ötürü bütünüyle ironiye ayırmıştır. Tuğluk, *Giriş*'te kavramın anlaşılmasının zorluğuna ve edebiyat eserleri açısından önemine vurgu yaparken farklı düşünürlerin fikirlerinden faydalanır. Konunun daha iyi anlaşılması adına ironinin kavram haritasının çıkarılması gerektiğini belirtir. Nitekim birinci bölümü bütünüyle ironi kavramına ayırmıştır.

Birinci bölümde, ironiye yoğunlaşan Dr. Tuğluk “ironinin en basit ifadeyle söylenenin tersini kastetmek” olduğunu söyler (s.7). Birçok kaynakta ironinin aşağı yukarı aynı şekilde tanımlandığı gözlemlenir. Yazar da bu gerçekten hareketle ironin salt tanımından yola çıkarak işlevini açıklamanın eksikliklerini dile getirir. Ona göre ironiyi sadece dilde gerçekleşen bir olgu olarak ele almak hatalıdır. Özellikle yabancı dilde yazılan kaynaklarda ironinin gelişim evresine odaklanan çalışmalardan faydalanarak ironinin genel geçer bir tanımının yapmanın zorluğuna değindikten sonra Türk edebiyatında ironinin serüvenine değinir. Türk edebiyatında ilk defa ironi sözcüğünün Şemsaddin Sami'nin *Kamus-ı Fransevi* adlı eserinde geçtiğini tespit eden çalışmaların bu konuda eksik bilgiler verdiğiğine değinen Dr. Tuğluk yaptığı incelemelerde Şemsaddin Sami'den çok evvel ironi sözcüğünü kullanan sözlüklere rastlar. Arapça ve Farsça, ironi sözcüğünün karşılığı olan kelimeleri sıralar ve araştırmaları sonucunda Türkçede ironi sözcüğüne, ilk defa Kütahyalı bir Ermeni olan Artin Hindoglu'nun 1831'de hazırladığı Fransızca-Türkçe sözlüğünde rast geldiğini belirtir. Daha sonra Türkçe yazılan farklı sözlüklerde ironinin genellikle istihzâ ile karşılandığını ifade eder. Muhtelif belağat kitaplarında ise ta'riz ve kinaye sözcüklerinin ironiyi karşılayacak şekilde kullanıldığını anlatır. Yazarın anlatımına göre “Türk edebiyatında ironi ile ilgili incelemeler genellikle tanım düzeyinde kalmıştır. Gerçekte *ta'riz*, *kinâye*, *isthâ*, *tehekküm*, *tevriye*, *hüsn-i talil*, *tecâhül-i ârif* gibi söylemler de ironik söylem çerçevesinde dahil edilir. (s.18-19). Dr. Tuğluk, son dönemlerde ironi hakkında eser kaleme alan veya fikirlerini muhtelif yazılarında dile getiren Türk araştırmacılarının görüşlerini de değindikten sonra Batı edebiyatında ironi kavramına odaklanır.

Yazarın, önce Batı edebiyatında ironi konusuna değinip sonra Türk edebiyatında ironi mevzusuna eğilmesi daha sağlıklı olabilirdi. En nihayetinde ironi Batı kaynaklı bir kavram ve bu kavram Türkçede önce farklı sözcüklerle karşılanmaya çalışılmış fakat en sonunda ironi, başlı başına bir kavram olarak eleştirmenler tarafından kullanılmıştır. Yazar böyle bir yol takip etmese de Batı edebiyatında ironinin gelişim çizgisini etraflıca ele alır. Özellikle Kierkegaard'ı referans göstererek ironinin kavramsal çerçevesine bir istikamet çizmesi yerindedir. İngilizce kaleme alınan eserlerde ironinin, Kierkegaard'ın fikirlerinden hareketle anlamlandırılmaya çalışılması, yazarın da ondan hareket etmesinde belirleyici olmuştur. Dr. Tuğluk'a göre “Kierkegaard'ın tanımı, ironiyi yorumlama için önemli ipucu vermektedir. Anlam olan ‘öz’, fenomenin arkasında gizlenerek ironik belirsizliğe kapı aralamıştır. Böylece muhataba yüklenen görev de ortaya çıkmış olur. Muhatap, fenomen ile öz arasındaki bağlantıyı kurması gereken kişidir” (s. 20). Konunun anlaşılması adına William Gibbs, Douglas Colin Muecke, Meyer Howard Abrahams, Northrop Frye başta olmak üzere Batılı düşünürlerin ironi hakkındaki görüşlerini derinlemesine tetkik eder.

Yazar, ironiyi ele alırken kavramın daha iyi anlaşılması amacıyla ironinin yapısına uygun başlıklar açmayı ihmal etmez. Söz güzelimi *Ironist ve Kurban* (s. 25) alt

başlığında ironinin işleyişinin kavranmasına yardımcı olan konuya eğilir. Ona göre ironist adeta bir mucit edasıyla sözü farklı biçimlerde kullanabilen ve tersine çevirebilmeyi başaran kişidir. Burada anlaşıldığı üzere ironi, bir retorik figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazar, ironi hakkında önemli bir eser ortaya koyan Richard Rotry'nin fikirlerinden yararlanarak düşüncelerini temellendirir. İroninin kurbanının, pusuya düşürülmüş ve söz oyunu ile aldatılmış olduğunu belirten yazar, tenkit maksatlı ve alay maksatlı ironi türünden söz eder. Alay maksadıyla yapılan ironide kurbanın, tenkit maksatlı ironide durumun öne çıkarıldığını ifade eder. Okuyucunun ironiyi daha iyi anlayabilmesi farklı yazarlardan ve düşünülerden alıntılanmış parçaları *İroni Örnekleri* alt başlığında verir.

Dr. Abdulhakim Tuğluk'un belirlemesi uyarınca ironinin genel geçer bir amacından söz edilemez, çünkü ironide ilk etapta amaç ironistin niyetine bağlıdır. Metin içinde başvuru ironilerin tespitinin, anlatının yapısı gereği daha kolay olduğunu çünkü niyeti anlamının ipuçlarının anlatıdan elde edilme imkânı vardır. Sözü ironi ile hicve (satir) getiren yazar, ironin eleştiriyi birleştğinde daha etkili olduğunu ifade eder. Yazarın anlatımından da anlaşılacağı üzere aralarında birtakım nüanslar olsa da ironi ile hicvi net olarak birbirinde ayırmak mümkün gözükmemektedir. "İroni, muhatabına karşı bir intikam aracına dönüşürken kurbanı alt etme ve onu kendi söyleminde tuzağa düşürme maksadıyla satir ile birleşerek daha etkin bir söylem gücü haline gelir. Sadece eleştiri için yapılan ironi, satir ile birleşen ironiye göre daha masumdur" (s. 31). Aralarındaki yakın teması rağmen bazı düşünürlerin hicvi, ironiden ayırdığına da değinen Dr. Tuğluk, alayın da ironinin bir birleşeni olduğunu vurgular.

Kitabın en ayırt edici yönlerinden birisi, ironinin öncesine, oluşumuna, aktarımına ve etkisine odaklanmış olmasıdır. Yazar *İroni ve Süreç* alt başlığında (s. 35) bu mevzu üzerinde ayrıntılı bir şekilde durarak oldukça muğlak görünen mevzuyu somutlaştırarak okuyucuna aktarır. Yazarın anlatımına göre ironi ancak onu ortaya çıkaran şartlarla birlikte daha iyi anlaşılır. İronin aktarılmasından önce ironiye muhatap olan kurbanın tutarsızlıkları, ironistin dilde ve düşüncedeki çevikliği etkili olmaktadır. Dr. Tuğluk, ironinin oluşumunun bir kaideye bağlamanın imkânının olmayacağını belirtse de "ironinin söz, metin işaret vb. düzeylerinin herhangi birinde varlık sahasına çıkması dışında kader ve metafizik unsurlar da söz sahibidir" (s. 35) yorumunda bulunur. İroninin kolayca fark edilebileceği gibi aradan uzun süre geçmesine rağmen fark edilmeyen ironilerin de mevcut olduğunu söyleyen yazar, ironinin anlaşılmasının ironistin dışında muhatabın anlayışına bağlı olduğunu vurgular. İroni anlaşıldıktan sonra ironiste öfke duyulur veya ironist takdir edilir. İroni sonrasında ironist bir tür haz yaşasa da kurban trajik bir durumla baş başa kalır.

Yazar, kitabın birinci bölümünde yer alan *İroni Felsefesi*, *İroniden İronik'e*, *İroni ve Estetik* alt başlıklarından sonra *İroninin Mizah ve Mecaz ile İlişkisi* alt başlığında çok önemli konulara temas eder. İroni kavramının anlaşılması adına eserin en önemli kısmı burasıdır denirse yanlış olmaz. Mizahı sadece edebiyatın değil yaşamın bir parçası olarak değerlendirilmesi gerektiğini izah eden yazarın yorumuna göre nükte, espiri, şaka, ironi ve parodinin ortak özelliği gülmeye yol açmalarıdır. Ortak özellikleri gülmeden dolayı söz konusu kavramlar birbirleriyle karıştırılmaktadır. Dr. Tuğluk, mizahın insan yaşamında oynadığı role değindikten sonra ironinin metafor, alegori, parodi, karikatür ile olan ilişkisi üzerine yoğunlaşır. Söz konusu kavramların ironi ile olan bağlantılarına değinirken okuyucunun, ironinin bu

kavramlardan ayrılan yönünü de anlamasını sağlayacak açıklamalar yapar. Söz gelimi, ironi ile metafor ilişkisini ele alırken şöyle bir yorumda bulunur: “İroni metafordan aldığı güçle söylem niteliğini artırır ancak ironi metaforu bir zorunluluk olarak kullanmaz. İronide, söylenenin tersi bir anlama işaret etmek söz konusudur. Metaforik anlatımda ise söylenenlerin işaret ve iması ile istenen anlama ulaşma durumu söz konusudur. İroni kısmen hileli bir oyuna benzemektedir ve metafor kadar saf bir anlam alanına işaret etmez”(s. 49). Edebiyat incelemelerinde kavramların yerli yersiz kullanılmasına yol açan faktörlerden biri kavramların sürekli başka kavramlarla karıştırılmasıdır. Yazarın ironi ve metafor ilişkisinde gösterdiği üzere kavramların kesiştiği noktaların ve ayrıştığı noktaların net bir şekilde belirtilmesi, edebiyat incelemelerinde yaşanan birçok muğlaklığı aşacağı kanaatindeyim.

İroni ile yakın teması olan alegoride, tıpkı ironide olduğu gibi dikkatler başka bir manaya çekilir. Yazara göre alegorinin ironi ile olan ilişkisi asıl anlatılmak istenenin farkında olmaya davet emesinden kaynaklanır. Fakat yazar okuyucunun ironi ile alegoriyi birbirine karıştırmaması gerektiğini belirttikten sonra şu uyarıda bulunur: “Okur, görünenin ötesine geçemez de karşısına çıkan metni olduğu gibi değerlendirmeye kalkarsa, maksattan uzaklaştığı gibi ironinin de kurbanı olur” (s. 51). Yazar, alegori ironi ilişkisine biraz daha eğilseydi yararlı olabilirdi. Çünkü alegori, metnin bütününe yayılmış bir anlatım tekniğidir, oysa ironinin metnin bütününe yayılması yönünde bir şartı yoktur. Metnin bir bölümünde veya kahramanların konuşmaları arasında ironilere rast gelinebilir. Alegoride temsiller öne çıkarken ironide böyle bir durum söz konusu değildir.

Bir anlatının bağlamını değiştirerek gülünç hale getiren parodinin de ironi ile sık sık karıştırılmasının nedeni gülme, alay ve hicvin her iki kavramda da öne çıkmasıdır. Bir metinlerarası teknik olarak parodi, var olan alıntıları alaycı bir şekilde dönüştürür. Bu dönüştürümler sırasında ironilere de başvurulabilir. Dr. Tuğluk’a göre parodi ile ironi arasında kuruluş ve amaç noktasında birtakım benzerlikler ve ayrımlar mevcuttur. Parodinin hedefinde bir anlatı varken ironi, her durumda ortaya çıkabilir. Yazarın anlatımı uyarınca ironi, parodiyi kapsar, parodi gücünün bir kısmını ironiden alır. Son olarak ironi-karikatür ilişkisine değinen Dr. Tuğluk, mizah şemsiyesi altında ele alınan karikatürün en etkili ifade yöntemlerinden birinin ironi olduğunu belirtir ve verdiği örneklerle fikirlerini destekler.

Dr. Abdulhakim Tuğluk, çalışmasında ironiyi o kadar etraflıca ele almış ki, akıllarda ironi hakkında hiçbir sorunun kalmamasını hedeflemiş gibidir. *Dünden Bugüne İroni* adlı alt başlıkta klasik, modern ve postmodern zamanlarda ironinin yerini irdeler. Onun açıklaması uyarınca “ironiyi kronolojik olarak tasnif etmek ironinin ruhuna aykırı gibi görünse de edebî ifade edişin başlangıcından günümüze değin süregelen devinim dikkate alındığında ironinin de kendini güncellediğini söylemek yanlış olmaz.” (s. 60). Klasik ironi ve modern söylemde ironinin özelliklerine değindikten sonra çalışmasının en önemli ayağını oluşturan postmodern söyleme yoğunlaşır. Postmodern ironinin, klasik ve modern ironiyi reddetmediği gibi onlarla olan ilişkisini de devam ettirdiğini ifade eder. Buna rağmen postmodern ironide modernitenin söylemlerine karşı bir tepkinin varlığını sezmenin mümkün olduğunu ileri sürerek farklı düşünürlerin postmodern söylemde ironi ile ilgili fikirlerinden yararlanarak iddialarını temellendirir. Dr. Tuğluk postmodern söylemde ironi ile ilgili şu yorumu yapar: “Kendilerinin başkaları gibi olmadığını vurgulamak isteyen

postmodernistler işe ilk olarak eleştirdikleri metinlere ironik şekilde yaklaşmakla başlarlar. İronik eleştiriyi anlatıya koyan postmodernistler böylece ironisi yapılacak kadar kötü bir metin bulmuş olurken kendilerini de ironist özne olarak yüceltme fırsatı bulurlar” (s. 65).

Kitabın ikinci bölümü her ne kadar *Postmodern Türk Romanında İroni* başlığını taşısa da modern roman, postmodern roman, Türk romanında postmodernizm gibi konulara açıklık getirmesi açısından ayrıca değerlidir. Sürekli birbirleriyle karıştırılan modernite, modernleşme, modernizm ve postmodernite/postmodernlik, postmodernizm kavramlarını ayrıntılı bir biçimde açıklayarak araştırma konusu olan *Postmodern Türk Romanında İroni*'ye kuramsal açıdan bir tür hazırlık yapmış olur.

Türkiye’de postmodernizm ve modernizmin Batı’dan farklı olarak art arda gelmek yerine birbirine karışmış vaziyete cereyan etmesi postmodern hüviyetteki romanları belirlemede birtakım güçlüklerin yaşanmasını beraberinde getirmiştir. Bu gerçekten haberdar olan Dr. Tuğluk, bir alt başlıkta *Postmodern Türk Romanı* mevzusunu irdeleyerek okuyucunun kafasındaki karışıklıkları gidermeye çalışır. Postmodern Türk Romanı ile kesin bir ayırma gidilemeyeceğini, çünkü postmodern olarak nitelendirilen birçok unsurun henüz ilk Türk romanlarında da bulunduğunu belirtir. Yaptığı incelemelerden herhangi bir Türk romanının postmodern kategorisinde değerlendirilmesinin, postmodern söyleme uygun unsurların o romanda kullanılma sıklığına göre belirlendiği sonucunu çıkarır. Dr. Tuğluk, çalışmasında Türkiye’de ilgili alanda araştırma yapmış hemen hemen herkesin postmodern olduğu kanaatini taşıdığı romanları ele alır. Çalışmasında Ahmet Altan, İhsan Oktay Anar, Oğuz Atay, Yusuf Atılgan, Güney Dal, Selim İleri, Metin Kaçan, Bilge Karasu, Levent Mete, Orhan Pamuk, Latife Tekin ve Hasan Ali Toptaş gibi ismi postmodernizmle sık sık anılan Türk yazarlarından seçtiği yirmi yedi romanda ironinin yansımalarını inceler.

Yazar, çalışmasında *Postmodern Türk Romanında İroni Türleri*'ni ele almadan evvel özellikle yabancı dilde yazılan eserlerde ironi türlerine odaklanır ve ironinin hangi türlerinin olduğunu tespit etmeye gayret eder. Birçok ironi türünün olduğunu tespit eden yazara göre söz konusu ironi türlerinin hepsini postmodern Türk romanında gözlemlemek mümkün değildir. Romanları incelerken şu ironi türlerini tespit etmeye ve yorumlamaya çalışır:

1. Sözlü ironi
2. Dramatik ironi
3. Romantik İroni
4. Uyuşmazlık İronisi
5. Sonuç/Akıbet İronisi
6. Kozmik İroni
7. Saflık İronisi
8. Metinlerarası ve ironi (s. 109).

Dr. Tuğluk, metinlerdeki parçalarda aynı anda birden fazla ironi türünün bir arada bulunabileceğini belirtir ve Batı edebiyatındaki ironi çeşitlerinin olduğu gibi Türk edebiyatında aramanın gereksiz olduğunu ifade ederek çalışmasında özgün bir

inceleme yöntemi geliştirir. İroni türlerini önce etraflıca inceleyip ne anlama geldiğini örnekler üzerinde gösteren yazar, daha sonra postmodern Türk romanında tespit ettiği parçalarda ironi türünün işlenişini ele alır.

Hem konuşma dilinde hem edebî dilde sıkça görülen *Sözlü İroni*'yi Dr. Tuğluk; *Kendini Azımsama İronisi*, *Kendini Ele Verme İronisi*, *Abartma İronisi*, *Küçültme İronisi*, *İstihzâ* alt başlıklarında ele alır. *Kendini Azımsama İronisi*'ni "ironistin ya cahilliğinden dem vurması ya da sözün bağlamından çıkarak kendini olabildiğince nâ-ehil ve kimi zaman da aptal göstermesi" (s. 110) şeklinde tanımlayarak incelediği romanlarda bu türden ironinin örneklerini vererek yorumlar. Yazar'ın anlatımı uyarınca *Kendini Ele Verme İronisi*'nde merkezde kurban yer alır ve ironinin kurbanıyla ironisti genellikle aynı kişidir. Yazara göre "Kendini ele verme ironisi sayesinde karakter tahlili yapabilen okur, herhangi bir ilişki kurma ağına gerek duymaksızın da karakterler üzerinde değerlendirme yapabilir hale gelir." (s. 117) *Abartma İronisi*'nde ise söze gereğinden fazla anlam yükleme söz konusuysen *Küçültme İronisi*'nde ise ifade eksiltilecek anlam değersizleştirilmeye çalışılır. Dr. Tuğluk, *İstihzâ*'yı da *Sözel İroni*'nin bir alt başlığı olarak ele alır. Ona göre "İstihzâ ile ironi birlikteliğinde dikkat çeken en önemli detay istihzânın amacıdır. İstihzâ, bir eksikliği ifşa etmenin yanı sıra oç alma duygusu ile de gelişebilir. Öte yandan rakibini küçük düşürmek ve ona karşı bir üstünlük elde etme gayesiyle de istihzâ söz konusu olabilir" (s.136) Yazar, yine romanlardan tespit ettiği ironi türlerini yorumlayarak verir.

Dramatik İroni yazarın fikri uyarınca romanda en fazla karşılaşılan ironi türüdür. Cehalet ya da farkındasızlık (ignorance) dramatik ironide kilit noktadır. Bu ifade, kurmaca olan bir eserdeki karakterlerin eylemlerini ironikleştiren ve onları ironist karşısında kurban durumuna düşüren anahtar sözcüklerdir" (s. 142). Yazarın yorumuna göre dramatik ironide yönlendirici konumunda olan anlatıcı karakterler üzerinde ironik durumların ortaya çıkmasını sağlar ve okuyucu bunun farkındadır. Dramatik ironi sadece edebî eserlere has değildir; sahne sanatlarında, sinemada, görsel ve plastik sanatlarda dramatik ironiye sıkça rastlanır. Romanda ironi bazen metnin geneline bazen de birkaç bölüme yayılacak kadar geniş yer tutabilir.

Romantik İroni'yi romanın yazar merkezli ironik örüntüsünü ortaya çıkaran bir ürün olarak değerlendiren Dr. Tuğluk, romantik ironinin tarihsel kökenlerine inerek gelişim evrelerini gözler önüne serer. Özellikle Alman romantizmi ile birlikte XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren romantik ironinin edebî metinlerde yoğun bir biçimde kullanıldığını, Türk edebiyatında da ilk defa Ahmet Mithat Efendi'nin romanlarında romantik ironiye yer verdiğini dile getirir. Romantik ironiyi, oyun kavramıyla ilişkilendiren yazar, postmodern romancıardan Orhan Pamuk'un eserlerinde romantik ironinin oyun kavramı ile bütünleştirilerek verildiğini söyler.

Uyuşmazlık İronisi, yazarın anlatımı uyarınca "nesne ve durumların ya görüntü, içerik ya taşıdıkları anlam, gösterdikleri simge, sembol ve değerden nemalanabilecek uyuşmazlık nedeniyle bir çatı altında bulunmamaları gerektiğini varsayar." (s. 246) Birbiriyle uyuşmayan sembollerin ve göstergelerin yoğun olarak kullanılması *Uyuşmazlık İronisi*'nin doğmasını tetikler. Postmodern Türk romanında söz konusu ironi türüne sıklıkla rastlandığını söyleyen Dr. Tuğluk, bu durumu postmodern romanın tipik özelliği olan zaman ve mekândaki belirsizlik ile üst kurmacaya bağlar.

Bazı kaynaklarda dramatik ironiye dâhil edilen *Sonuç/Akıbet İronisi*'ni yazar, kaçınmak için planlanan şey ile karşılaşılan sonucun gülünç olması halinde bu türden ironinin ortaya çıktığını anlatır. Yine kimi kaynaklarda dramatik ironi başlığı altından değerlendirilen *Kozmik İroni*'yi insan iradesini aşan unsurların devreye girmesiyle oluşan ironi türü olarak ele alır. *Saflık İronisi*'ni de bir tür Poliyanacılık olarak yorumlayan Dr. Tuğluk'a göre "saflık ironisinde iyimserlik belirgin olarak görülür. İyimserliği sağlayan nedenler kendini haklı çıkarmak için çabalar." (s. 288) Yazar incelediği bütün romanlarda sözü edilen ironi türlerinden örnekleri sıralayarak etraflıca özelliklerini ortaya koyar.

Ele alınan kitabın en dikkat edici yönlerinden biri ise postmodern sanat estetiğinin belirgin özelliklerinden olan metinlerarasılık ile ironi arasında bağlantı kurmasıdır. Yazara göre "metinlerarası ilişkiler ile ironi arasındaki bağ, ironistin kendi potansındaki ironi malzemesine destek sağlayacak veya onun metin içindeki konumuna göre etkisini arttıracak tekniklerle saptanmaktadır. Bu minvalde epigraf, doğrudan veya dolaylı alıntı, örtük gönderme, anıştırma vb. metinlerarasılık yöntemleri ön plana çıkar." (s. 296) Dr. Tuğluk, farklı metinlerarası tekniklerin romanlarda nasıl ironik durumlar ortaya çıkardığını irdeleyerek tezlerini desteklemeye çalışır.

Dr. Abdulhakim Tuğluk'un *İroni ve Roman Postmodern Türk Romanında İroninin Serüveni* adlı kitabı, postmodernizme odaklanan çalışmalardan farklı bir yol izlemesi ve bir kavramın postmodernizmdeki önemine eğilmesi açısından dikkate değerdir. Genel anlamda Türkiye'de özellikle edebiyat incelemelerinde postmodernizme eğilen çalışmalarda belli başlı şablonlar vardır. Postmodern unsurları ortaya çıkarmaya uğraşan araştırmacılar daha çok epistemolojik bir bakışla malzeme toplamaya çalışmaktadırlar. Oysa yapılması gereken postmodern bir metnin yapısal işleyişi ile birlikte edebî değerini ortaya çıkaran üretim tarzını incelemektir. Dr. Tuğluk, oldukça kafa karıştırıcı bir kavram olan ironinin etimolojik kökenine inerek onun diğer kavramlarla olan bağlantısını ortaya koyması oldukça yerinde bir eylem olmuştur. Fakat postmodern söylemde ironinin yerini biraz daha inceleyeydi okuyucu, romanlardaki tespitleri daha iyi kavrayabilirdi. Buna rağmen yapılan yorumlar ve derinlemesine incelemeler bu eksikliği fazlasıyla örtmektedir. Postmodern Türk romanında ironinin işgal ettiği yerin ne olduğu sorusundan yola çıkan yazar, postmodern Türk romanında ironinin merkezde yer aldığı sonucuna varır. Temennimiz söz konusu çalışmada olduğu gibi Türkiye'deki edebiyat araştırmalarında bir problemden yola çıkarak tezler ortaya koyan çalışmaların sayısının artmasıdır.

Kaynakça

- Abrams, M. H. (1999). *A Glossary of Literary Terms*, Heinle & Heinle, Boston.
- Bennett, Andrew-Royle, Nicholas (2004). *An Introduction to Literature, Criticism and Theory*, Pearson Longman, London.
- Cuddon, J. A. (2013). *A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*, Blackwell, Malden.

- Huyugüzel, Ömer Faruk (2018). *Eleştiri Terimleri Sözlüğü*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Karataş, Turan (2007). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Quinn, Edward (2006). *A Dictionary of Literary and Thematic Terms*, Infobase Publishing, New York in USA.
- Wolfreys, Julian (ve diğ.). *Key Concepts in Literary Theory*, Edinburgh University Press, Edinburg.
- TDK (2005). *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurum Yayınları, Ankara.
- Tuğluk, Abdulhakim (2019). *İroni ve Roman*, Efe Akademi Yayınları, İstanbul.

